

POMOGÁTS BÉLA

KÖLCSEY FERENC, AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVET

A REFORMOK ÉRDEKÉBEN

Megpróbálom magam elé idézni azokat az esztendőket, amidőn Kölcsey Ferenc a tizenkilencedik század harmincas éveinek elején helyet keresett magának az országos politika színpadán – először Szatmár megye közgyűlésében, majd a pozsonyi országgyűlés követeként. A történelmi események: a hamarosan bekövetkező „reformkorszak” eseményei még csak éppen hogy mutatkozni kezdtek a látóhatáron, a magyar irodalom: Csokonai, Kazinczy, Berzsenyi viszont már régóta hallatta szavát, az országos politika fórumain mindazonáltal alig érkezett rájuk visszhang. Irodalmunknak ez a kezdeményező szerepe, gondolok 1848-ra, 1918-ra és 1956-ra, úgy tetszik, azóta is folyamatosan érvényesült: a költészet mintha mindig megelőzte volna a politikát és az állami életet. Kölcsey még követté választása előtt két hónappal, azaz 1832. szeptember 8-án a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén elmondott emlékbeszédében, amely Kazinczy Ferenc hősies küzdelmeit és szomorú elhagyatottságát világította meg az egybegyűltek előtt, olvasom nem minden keserűség nélkül a következő mondatokat: „Epések lesznek talán szavaim; de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a népről, mely Zrínyit, az író, el tudta feledni; mely Faludit, míg élt, nem ismeré, mely Révairól hallani nem akart; mely Baróti Szabót és Virágot meg nem siratta; s melynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és holt.”

Aki leginkább személyes ügyét, tudniillik a nemzeti irodalom sorsát szinte reménytelennek látta, annak valószínűleg még több keserűséggel és ennek következtében határozott morális elveket valló közéleti férfiúként igen tudatos és megalkuvást nem ismerő elszántsággal kellett vállalnia azt az emberpróbáló feladatot, miszerint változtatnia kell egy jóformán csak a múltja iránt érdeklődő és a jövőjének alakítása ügyében a felelősséget és a cselekvést, kivált az áldozathozatalt szinte eleve elutasító ország és nemzet gondolkodásmódján. Hogy a nemzet a bőbeszédű retorikák és az önelégült

szólamok helyett valóban tettekre kész lélekkel cselekedjék és vállalja a reformokat, és ha szükséges, az áldozatokat. Valljuk be, történelmünk igen régi dilemmája ez: leküzdeni a kényelmes tespedést és elszántságot mutatni a szükséges változtatások, a nélkülözhetetlen reformok érdekében. Ha a magyarság úgynevezett „sorskérdéseire”, a nemzeti függetlenség ügyére, a társadalmi és kulturális megújulásra irányítjuk figyelmünket, szinte mindig találkozunk ezzel a dilemmával. Olyan stratégiai irányváltásokat szorgalmazó és szolgáló történelmi személyiségekre gondolok, mint Szent István, IV. Béla, Mátyás király, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos, hogy csak a régebbieket említsem.

Az általuk képviselt nemzetpolitikai reformok szinte mindig kicsinyes magán-, illetve csoportérdekeket szolgáló ellenállással találtakoztak, igaz, hogy történetírásunk a maga heroizáló hagyományai következtében ezeket többnyire homályban hagyta, és csak ritkán világított rá azokra a szomorú eseményekre, amelyekkel a magyar közgondolkodás és az országos politikát általában meghatározó társadalmi csoportok többnyire gátolni szokták a történelmi értelemben szükséges átalakulásokat: a nagyobb szabású társadalmi és politikai reformokat.

A reformok bevezetésének történelmi szükségessége és a politikai környezet, illetve intézményrendszer mozdulatlansága, pontosabban a radikálisabb változtatásokkal szemben tanúsított bizalmatlansága és ellenállása, vagyis ennek a két történelmi tényezőnek az alapvető konfliktusa Kölcsey közéleti pályájának is tapasztalata és alakítója volt. Bizonyára ez a közéleti tapasztalat is hozzájárult ahhoz, hogy költészete meghatározó módon tragikus (vagy éppen elégikus) karaktert kapott, és közéleti munkásságát is nem ritkán az önként és áldozatosan vállalt feladatok szinte kilátástalanságának tudata hatotta át. Ha történelmünknek, ahogy erről az imént beszéltem, szinte állandósult jelensége volt az országos érdekek és a partikuláris, illetve magánérdekek összeütközése, és ezeknek az utóbbiaknak az erőszakos vagy ravasz érvényesítése, akkor, Istennek hála, találkozhattunk azzal a felelősségtudattal, szolgálattal és áldozatkészséggel is, amely a személyes érdek vagy éppen a közéleti szerep: a befolyás, a hatalom megtartása érdekében ajánlatos megalkuvást elutasítva következetesen képviselte a felismert morális értéket és nemzeti érdeket. Nemzeti múltunk megint csak olyan erkölcsi kiválóságaira hivatkozom, mint II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos és az aradi tizenhárom tábornok (vagy hogy történelmünk közelebbi tragikus hőisére hivatkozzam: Nagy Imre, aki, mint tudjuk, megtagadva a magyar forradalmat elkerülhette volna a bitófát, mégsem tette, így csatlakozott nemzetünk vértanúihoz).

Kissé talán elkalandoztam választott témámtól, azaz Kölcsey Ferenc országgyűlési beszédeitől, azonban azt szerettem volna hangsúlyozni, hogy nemzeti himnuszunk költője a magyar történelemnek azok közé az államférfiai közé tartozik, akik mindig és csakis a nemzet egyetemes érdekeit tartották szemük előtt, és ezek képviselésében semmiféle személyes áldozattól sem riadtak vissza. Kölcseynek természetesen nem egy alkalommal kellett választania meggyőződése, és ami ebből következett: a teljes nemzet vagyis a nemesség és a polgárság mellett a jobbágnép szolgálata és a politikai érvényesülés, azaz a nemzet hatalmasainak tett erkölcsi engedmények között. Mindig következetesen és sohasem a saját érdekeit előtérbe helyezve döntött a sors és a közélet által felkínált lehetőségek között. Ez a döntési folyamat, a szolgáltatnak ez a következetes vállalása természetesen morális tényezőt és értékvilágot jelentett – következőképp ezért tarthatjuk számon Kölcsey Ferencet nem csak nagyszerű költőink között, hanem nemzetünk erkölcsi hősei között is.

Nem vállalkozhatom és nem is kívánok vállalkozni most arra, hogy tüzetesebben áttekintsem Kölcsey Ferenc országgyűlési tevékenységét, még kevésbé arra, hogy akár vázlatosan is képet adjak közéleti munkásságáról. Monográfiák és tanulmányok egész sora tette meg ezt, talán elegendő, ha olyan régebbi összefoglalásokra hivatkozom, mint a jóformán elfelejtett erdélyi történetíró Jancsó Benedek 1885-ben közre adott *Kölcsey Ferenc élete és művei*, Angyal Dávid 1903-as *Kölcsey Ferenc*, Kornis Gyula 1938-as *Kölcsey Ferenc világnézete*, Riedl Frigyes 1939-es *Kölcsey Ferenc*, Kerecsényi Dezső 1940-es *Kölcsey Ferenc*, Szauder József 1955-ös *Kölcsey Ferenc*, Taxner-Tóth Ernő 1992-es *Kölcsey és a magyar világ* vagy Szabó G. Zoltán 2011-es *Kölcsey Ferenc* című munkái, mellettük felsorolhatnák egész sor szakmai és irodalmi folyóiratokban közre adott fontos tanulmányt is.

A magyar irodalom és a történetírás emlékezete, állíthatom, méltó módon tartotta és tartja életben a *Himnusz* költőjének és természetesen a reformkor közéletét alakító személyiségnek az emlékezetét, mindezek mellett igen sok szövegkiadás, közöttük nyilvánvalóan a neves költő műveinek Szabó G. Zoltán munkája nyomán megindult kritikai kiadása említendő meg. Ebből a sorozatból 1998-ban a *Szépprózai művek*, 2000-ben az *Országgyűlési írások* első kötete, 2001-ben a *Versék és versfordítások* című kötetek kerültek az olvasó elé. Reményeim szerint ez a kötet sorozat nem csak a filológusok érdeklődését ragadhatja meg, a szélesebb körű olvasóközönség figyelmét is felhívhatja Kölcsey Ferencnek a magyar irodalomban és a nemzeti történelemben betöltött igen jelentékeny szerepére. Hasonlóképpen tartom fontosnak azt a könyvsorozatot, amely több ismert iroda-

lomtörténész (így Csorba Sándor, akivel annak idején évfolyamtársak voltunk a budapesti bölcsészkaron, Lukácsy Sándor, egykori kollégám az Akadémia Irodalomtudományi Intézetében, Hamar Péter és mások szerkesztésében), korábban a Petőfi Irodalmi Múzeum, később a Fehérgyarmaton tevékenykedő Kölcsey Társaság gondozásában igen gazdag ismeretanyaggal járult hozzá a korszerű Kölcsey-kép és –receptió kialakításához.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS MUNKÁJÁBAN

De beszéljek végre Kölcsey Ferenc országgyűlési tevékenységéről. Miként ez közzismert, a költő 1810-ben kezdett Pest-Budán jogi tanulmányaihoz, 1829-ben Szatmár vármegye aljegyzője, 1832 és 1834 között, mint a megye két követe közül az egyik (a másik követ jóbarátja és hozzá hasonlóan a reformok kivívásának elkötelezett országos jelentőségű politikus, Kende Zsigmond volt) részt vett a pozsonyi országgyűléseken, ott kötött barátságot Wesselényi Miklóssal, akinek védőügyvédjeként is tevékenykedett. Két esztendei fáradhatatlan munka után azért mondott le mandátumáról, mert az őt küldő megyének vezetése időközben megváltozott, és az új tisztségviselőktől olyan utasításokat kapott, amelyeket nem tudott összeegyeztetni lelkiismeretével, illetve liberális és népbarát meggyőződésével. Mindazonáltal kétségtelen, hogy Kölcsey két esztendőn át tartó országgyűlési szerepvállalása maradandó módon hozzájárult ahhoz, hogy a pozsonyi diéta az országos reformpolitika stratégiai műhelye legyen.

Érdeemes felidézni azt a két (különben ugyanazon a napon: 1832. november 6-án) tartott beszédét, amelyet követté választása előtt, majd megválasztása után tartott a nagykárolyi megyegyűlésben. „Mi lehet – hangzik az első beszéd – tiszteletre méltóbb, mint az egész hazát egy testben előterjesztve szemlélni? Mi lehet elragadóbb tekintet, mint midőn király és nemzet kölcsönös frigyben lépnek fel; s egyesített jogokkal hozzák a törvényt, mely szabad embereket kötelez? E jelenet érdeke nem veszthet semmit, bár gyakran, bár naponként előforduljon. Mert a nagynak, a felségesnek behatása győzedelmes erővel kapja meg lelkeinket. Nagy pedig és felséges a gondolat, mely e törvényhozási egyesületben fekszik; az egyesületben, hol közügy és magányos jogok, királyi hatalom és népszabadság egymást testvériesen mérséklik: ki e gondolatot teljes kiterjedésében felfogta, az érzi: mi különbség van a föld közt, melyhez valakit történet ragaszt; s a haza közt, mely a szívben él, s míg az el nem romlott, bármi ég alatt, bármi folyók partjain élni fog.”

Kövétté választása után pedig a következő beszéddel köszönte meg azt a bizalmat, amellyel a megyegyűlés az országgyűlésbe delegálta: „Kövétté lett választásomban, a köz bizodalom e nyilvános kijelentésében bírom a legszebb koszorút, melyet szabad férfiak magok polgártársának nyújthatnak. Ily megtiszteltetés kétség kívül legforróbb hálámért érdemli. De köszönet, mely szóval mondatik, nem egyéb, mint üres hang. Való köszönet csak tett által mutatattik meg, csak teljesítés által bizonyítottatik be. Ha majd a pályán, melyre lépendő vagyok, tiszta hazafiúsággal járandok; ha a közjó szerelme, a haza szent ügye mellől sem remény, sem félelem nem vonhat el; ha visszatértemkor a Tekintetes Rendek arcain meglegedés vonásait fogom olvashatni: akkor, és csak akkor leszen köszönetem lefizetve. Addig engedjék meg a Tekintetes Rendek, hogy némán rejtsem a hálát szívembe, e szívbe, mely hazámé volt és marad mindenkor.”

A két most idézett beszéd, mondhatni, az új országgyűlési követ eszmei és erkölcsi stratégiáját öntötte szavakba, kitetszik belőlük, hogy aki előadta, nem pusztán politikusi tennivalók sorának tekintette a rá váró feladatokat, hanem lelkiismereti és közösségi küldetésnek. Aki fellapozza Kölcsey országgyűlési megszólalásait, meggyőződhet arról, hogy ezt a nagy felelősségtudattal ellátott küldetést mindig a nemzet (és ezen belül az akkor még általánosságban nem a nemzet teljes jogú részének tekintett népi, tehát paraszti, kézművesi társadalmi csoportok) érdekében vállalta magára. Országgyűlési tevékenységéről (az imént említett irodalomtörténeti művek) igen részletes beszámolót adnak, ezért csak utalok arra, hogy az előbb jelzett morális elkötelezettség milyen diétai felszólalásokban kapott hangot. *A magyar nyelv ügyében* elhangzott 1933. január 8-i felszólalás a magyar nyelv hivatalossá tétele érdekében emelt szót, tekintettel arra, hogy a főrendi tábla még mindig ragaszkodott ahhoz, miszerint az alsótábla latinul küldje meg számára a hozott határozatokat. Ebben a tekintetben erős vita alakult ki az alsó és a felső tábla között, amelynek során (többszöri üzenetváltás folyamatában) Kölcsey Ferenc a következőkben tett hitet az anyanyelvű törvénykezés szükséges volta mellett: „Hazai nyelvvél szabad, meg nem korlátozott élhetés, és így a természeti jogok egyik legfontosabbika forog fenn; s erre törekedni, ezt szüntelen el nem fordított tekintettel kíséreni, a hazafiúságnak, a nemzetiségnek elengedhetetlen kívánata; mert régi lakjaiból s földéről ki lehet űzni a nemzetet, s egy más földön megtelepedve mégis nemzet maradhat: de a nyelvétől megfosztott nép többé nem él. – A mi őseink elébbi hazájokat elhagyván, itt alkottak újat magoknak, mert nyelveket ide hozván, ide hozták a hazát is, és a nemzetet.”

Hasonló határozottsággal állott ki amellett, hogy Erdélyt és a Részeket (a Partiumot) a sokévszázados külön igazgatás és törvénykezés után végre egyesíteni kell a Magyar Királysággal, ennek közigazgatásával és jogrendjével. Az 1833 márciusában az erdélyi kérdésről tartott országgyűlési vitában egyértelműen a közjogi tekintetben két részből álló ország alkotmányos és kormányzati egyesítése mellett érvelt. Bíráló szavakkal beszélt arról, hogy az országgyűlés mindig előzékenységet tanúsított a királyi hatalom kívánságainak teljesítésében, ezért is elvárható, hogy a hatalom ne gördítsen akadályokat a két országrész alkotmányos egyesítése elé. „A törvény – érvelt – egyformán kötelez kormányt és nemzetet; s ami minket illet. Mikor nem teljesítők azt, amire magunkat országgyűlési cikkelyeink által ajánlottuk? Határozottat katonaság? Megadtuk. Kivettetett az adó? Behajtottuk. Ígértünk segedelmet? Megfizettük. De íme század óta kívánjuk Erdélyt egyesíteni; s Erdély mind e mai napiglan egyesítve nincs. Kérjük az országot kiegészíttetni, s az ország mind e napiglan kiegészítve nincs.”

AZ ORSZÁG MEGÚJÍTÁSA

A pozsonyi reformországgyűlések a magyar állam működésének jelöltek ki új és korszerű irányvonalat. Ezek közé tartozott a vallásszabadság ügye is, amely úgyszólván nemzedékről-nemzedékre újra és újra tárgyalóasztalra került. Az országgyűlés 1833. július 4-i ülésén *A vallás ügyében* címmel előadott beszéd ismét szóvá tette a vallásfelekezetek egyenlő jogállásának kívánságát, és ennek során nagy hangsúllyal követelte a már korábban (kompromisszumok nyomán) megalkotott vallási törvények következetes érvényesítését. Kölcsey felszólalásában a következőket olvasom: „Nemzet hozta a törvényt, s kötelessége is azt oltalmazni; vér ömlött a békekötésekért, s azokat elődeink iránti hálátlanság s merném mondani, vérárulás vétke nélkül semmivé tétetni nem hagyhatjuk; s midőn a törvényhatóságok hasonlóan többsége az ügyet kivívni kívánja, mi leszen, ha a nemzeti óhajtság kevesek ellenkezése által sikeretlenné tétetik? De mi leszen ez úton országgyűlési tanácskozásainkból is?”

Kölcsey Ferenc, mondhatjuk, minden fontos ügyben hallatta szavát és mindig az igazságosság, a méltányosság, az ország előrejutása mellett érvelt. Hivatkozhatom továbbá 1833-1834-es felszólalásaira, amelyek az országgyűlés Pestre történő áthelyezését, a királyi udvar magyarországi székhelyének létrehozását, a lengyel nemzet orosz elnyomása ellen kibontakozó tiltakozást, a papi dézsma ügyének rendezését, az örökös váltság lehetőségét (tudniillik azt, hogy a jobbá-

gyi sorban élők megválthassák szabadságukat), az úriszék jogállásának korlátozását és külön kiemelve a szólásszabadság biztosítását szorgalmazták. A *szólásszabadság ügyében* címet viselő szónoki remeklését külön is megemlíteném: „A szólásszabadság – olvasom Kőlcsey beszédének szövegét –, Tekintetes Rendek, egyike a tiszteletre legméltóbb jogoknak oly nemzetnél, mely századok óta meggyéknként s országosan gyülekezik, s a maga sérelmei és kívánságai felett élő szóval szokott értekezni. S nálunk annál tiszteletre méltóbb, mivel itt a sajtószabadság eltapodva van, s érzelmeinket és gondolatainkat egymással megszorítás és akadály nélkül közölni, csak gyűlési beszédek által lehetséges.”

Sorolhatnám tovább a Kőlcsey Ferenc által az országgyűlésen megszólaltatott országos kérdéseket és kívánságokat, de úgy gondolom, hogy az imént érintettek is azt igazolják, hogy a Szatmár megyei követ valóban országos feladatok megoldását sürgette, egy európai Magyarország felépítése előtt egyengette az utat, és nem csak nagy szakismerettel, hanem mindig férfias eltökéltséggel szorgalmazta az ország megújítását. Ugyanez az intellektuális és erkölcsi erő nyilvánult meg Kőlcsey egyik legfontosabb, eszmei tekintetben mindig korrekt, ráadásul ma is „olvasmányosnak” bizonyuló beszámoló-sorozatában, tudniillik az 1832. december 11-től 1833. augusztus 19-ig, tehát valamivel több mint kilenc hónapon keresztül vezetett *Országgyűlési Napló* című művében nem csupán a magyar parlamentarizmus és közélet aligha túlbecsülhető eseménytörténete bontakozik ki előttünk, hanem a költő és politikus személyes és vallomások önéletrajza is. Ebben a művében Kőlcsey nem csak az országgyűlési munka köznapi eseményeiről, nem csak azokról a csalódásairól, amelyeket az ország javát szolgáló javaslatok elgáncsolása miatt kellett átélnie, és nem csak a nem túlságos gyakorisággal elkönnyvelhető sikerekről számol be, hanem a maga személyes életéről: lelki vívódásairól is. A *Napló* úgy is olvasható, mint egy nehéz küzdelmeket vállaló és megvívó államférfi regénye: mint egy igazi politikai regény.

Ebben az értelemben elbeszélő irodalmunknak egy igen ritka tüneménye, amely érdekességében, elemző készségében és persze személyességében méltó társa lehetne Kemény Zsigmond, Eötvös József és Jókai Mór politikával nem egyszer átszövött reformkori szépprózai műveinek. Az *Országgyűlési Napló* arra figyelmeztet, hogy régebbi irodalmunknak és publicisztikánknak számos olyan (kellő mértékben talán még nem méltatott) alkotása van, amely felfedezésre és méltánylásra vár. Kőlcsey Ferenc életműve ilyen megfontolást érdemlő kihívásokkal ostromol bennünket. Amíg szüksége és értelme van annak, hogy fontolóra vegyük múltunk tanulságait, Kőlcsey politikai írásai nem veszítik el időszerűségüket.